

Pokušaj autentičnog tumačenja i zasnivanja samoupravne demokratije

Vučina Vasović

Fakultet političkih nauka, Beograd

Sažetak

U usporedbi s drugim modelima pluralizma u političkoj teoriji i praksi, jugoslavenska koncepcija pluralizma interesa istodobno i proširuje i suzuje granice pluralizacije vlasti i politike. Nisu uvijek na djelu optimalna rješenja između tendencija hiperpluralizacije i nedostane pluralizacije na pojedinim područjima društvenoga života. Jugoslavenski se model pluralizma pokazao osobito moćnim u detronizaciji globalne ili savezne države kao suverene vlasti. On gotovo i nije računao na državu kao pozitivno intervenirajuću polugu sistema. Autor izdvaja dva problema u razmatranju organizacijskoga modela društva: identifikaciju osnovnih područja i oslonaca politike i samoupravne demokratije i institut dogovornja i sporazumjevanja. Kritički se osvrće i na svodenje politike na sferu rada sa stajališta mogućnosti razvoja proizvodnih potencijala društva, stvarne demokratije i demokratske političke kulture.

Pozitivna je činjenica što se u novije vreme u nas, pored prevodilačke i popularne hrestomatijske političke literature, javlja i niz radova koji nastoje da na autentičan način promisle neke vitalne teme savremene epohe, kojima nesumnjivo pripada i pluralizam. Svest o nužnosti suočavanja sa problematikom pluralizma postala je već odavno sastavni deo političke kulture većine razvijenih društava. Iako sa zakašnjenjem od nekoliko decenija, pluralizam je u novije vreme »krenuo« i prema Istoku tako da danas, čak i u nekim zemljama »realnog socijalizma«, ne nailazi na nekadašnju odbojnost političkog poretka. Ako je stidljivo i sa zakašnjenjem ušao u politički život i sistem Jugoslavije, pluralizam je uspeo da brzo otvori njegovo »srce i dušu«. Dobro procenjujući demokratski naboj i dejstvo pluralizma, sistem samoupravne socijalističke demokratije nije mogao da se duže drži zatvoreno prema pluralizmu. To je uostalom bilo i nemoguće s obzirom da je naš sistem imao već u sebi mnoga pluralistička svojstva. Zeleno svetlo iz politike samo je otvorilo »rampu« i pluralizam je potekao sa svih strana i postao ne samo deo ili aspekt, već i način političkog života.

U poredenju sa drugim varijantama političkog pluralizma, koje su se u političkoj teoriji i praksi javljale početkom ovog veka, jugoslavenski

pluralizam ide i više i manje u pravcu pluralizacije vlasti i politike. Ne bi se moglo reći da su uvek postignuta optimalna rešenja ili kombinacije, odnosno balansiranje onih hiperpluralističkih nastojanja i koraka na jednim područjima i nedovoljne pluralizacije na drugim. U detronizaciji globalne ili savezne države kao suverene vlasti, jugoslovenski je pluralizam nesumnjivo pošao mnogo dalje. Usled orijentacije na odumiranje države, i iz drugih razloga, on gotovo nije ni računao sa državom kao pozitivno intervenirajućom polugom sistema, već ju je više postavljao kao čuvara opštih uslova za razvoj samoupravljanja, koje je trebalo da bude osnovni artikulatorka i regulator društveno-političkih odnosa, ili pak kao osnovidno intervenirajućeg faktora za slučajeve da samoupravljanje »zakaze« ili ne bude u mogućnosti da rešava određene probleme. Ni klasični niti noviji, uglavnom zapadni, pluralizam nije išao tako daleko u obezvlašćivanju i »pražnjenju« države. Njihova osnovna svrha bila je demistifikacija države, sužavanje njenih funkcija na nužnu meru i demokratska kontrola državnih organa i aktivnosti.

Samoupravna radikalna orijentacija u odnosu prema državi nesumnjivo je pospešila procese demokratizacije i otvorila prostor za društveno i političko aktiviranje brojnih društvenih subjekata i organizacija. Ona je dovela ne samo do pluralizacije odlučivanja i umnožavanja političkih subjekata u horizontalnom smislu na višim nivoima, već i do »vertikalne« pluralizacije i politizacije na mikro nivou, u osnovnim organizacijama života i rada. U svom demokratskom i pluralističkom »zanosu«, sistem je pospešivao otvaranje niza novih institucija koje su ili preuzimale neke državne funkcije ili vršile neke druge društvene poslove. Pri tom, stvaranje novih institucija nije vodilo uvek uklanjanju starih državnih organa niti njihovom transformisanju ili prevazilaženju, već je više dodavalo postojećim institucijama i upravljačkim strukturama nove. Vremenom se ispostavilo da je potrebno stvaranje i trećih institucija koje bi koordinirale rad starih i novih. Sve je to dovelo do izvesne hiperinstitucionalizacije, enormnog porasta upravljačkog personala i prenaseljenosti političkog prostora. U uslovima zadržavanja velikih razlika između upravljačkih i neupravljačkih funkcija, takvo stanje vodi veoma intenzivnoj borbi za određene upravljačke pozicije i usmerava osnovne snage i političke aktere prvenstveno na kadrovske funkcije. Makijavelizam postaje ne samo dodatni uslov ambicioznijih za napredovanje, već i opšti »stil« političkog ponašanja. Posle nekoliko godina »razigranog« pluralizma moramo se upitati: nismo li možda dozvali sile koje je teško savladati? Pluralizam se pokazuje mnogo složenijim nego što se to u početku mislilo. Potrebno je mnogo pojedinačnih i društvenih napora da bi se jedan sistem konstituisao i funkcionisao na pluralističkim osnovama, a da pri tom ne padne ispod dostignutog civilizacijskog nivoa organiziranja i kulture u neku vrstu neotribalizma, odnosno neofeudalizma.

Danas se može konstatovati da je »medeni mesec« pluralizma i samoupravljanja prošao. Samoupravna demokratija ulazi u fazu proživljavanja ne samo »slasti« pluralizma, već i njegovih problema. Osvestiti i tu stranu pluralizma, stvarati pluralistički sistem koji je sposoban da omogući i garantuje slobodu svakom pojedincu, ali i rešavanje ključnih

pitanja savremene epohe i svog društva, prvi je i osnovni zadatak progresivnih snaga i društvenih nauka u nas.

U red nastojanja da se raspravljaju i traže rešenja za ova goruća pitanja spada i knjiga Jovana Mirića. Ta je knjiga još vrednija jer predstavlja ne samo pokušaj da se problematizuje veliko pitanje odnosa »pluralizma samoupravnih interesa« i samoupravne socijalističke demokratije, već i pokušaj traženja odgovora. U našoj savremenoj komunikaciji, prepunoj »okruglih« fraza i meditacija, Mirićeva knjiga imponuje jasnoćom izraza i upornošću svog stava. Ne smeta mnogo što je katkad apriorno uverenje u ispravnost stava išlo na uštrb njegove argumentacije. Ne ponavljajući ono što je dosad rečeno, osvrnuo bih se samo na dva pitanja, usput dodirujući i ideje koje, u povodu njih, ističe Mirić. Prvo se tiče problema identifikacije osnovnih područja i oslonaca politike i samoupravne demokratije, a drugo se odnosi na dobro poznati i u nas mnogo favorizovani institut sporazumevanja i dogovaranja.

Kad je reč o prvom pitanju, može se reći da je malo ko u nas tako eksplicitno tražio i nalazio oslonac samoupravne politike i demokratije u sferi rada kao što to čini Mirić. Ta koncepcija shvata samoupravljanje kao »uspostavljanje društvenog autoriteta rada«, pri čemu se »izjednačava autoritet rada sa autoritetom radnika«. To premeštanje žarišta i »tačaka« politike u sferu rada omogućava prevazilaženje klasične politike ili klasične političke sfere. »Tek neposredno očitovanje društvenog autoriteta proizvodnih snaga«, kaže autor, »činit će izlišnim posebnu sferu političke moći«. Za razliku od zajednice u građanskom društvu, koja nije utemeljena na načelu društvenog već na načelu posebnog ili vlasništva, opšte ili društveno može biti jedino po radu. U stvari, princip rada shvata se kao princip ustrojstva zajednice. Takva, dobrim delom, radna interpretacija samoupravne demokratije ili *radno zasnovana demokratija* ima svoje jake razloge. Dobar deo tih razloga Mirić je izneo u svojoj knjizi. Čine se zaista korisnim svi pokušaji koji nastoje da funkcionalizuju politiku s obzirom na rad, da povežu funkcije rada i funkcije upravljanja, da iz rada izvuku neke parametre šireg društvenog, pa i političkog organizovanja. Međutim, izgleda da, do kraja dovedena, takva pozicija ima i neke manjkavosti. Drugim rečima, želim da kažem sledeće: nisam uveren da bi svodenje politike na sferu rada, a to praktično znači u okviru organizacije rada, znatnije pridonelo razvoju proizvodnih potencija društva i razvoju stvarne demokratije i demokratske političke kulture. Tu je reč, dakako, o potpunoj identifikaciji politike i organizacije rada. Želeo bih ovom prilikom da iznesem samo nekoliko negativnih implikacija isključivog utemeljenja politike i demokratije u sferi rada. Takve implikacije postaju jasnije kad se otvori »čarobna kutija« organizacije rada. Prvo, slika dublja analiza organizacije rada ubrzo otkriva snažno izražen hijerarhijski princip kao unutrašnje, manje ili više originerno, svojstvo i zahtev rada ili poretka radnih funkcija. Podela rada i hijerarhičnost funkcija proizvode i hijerarhičnost u odnosima između njihovih nosilaca. Dve su konsekvencije dalje implikacije i tendencije vezane za tu činjenicu. Prvo, hijerarhija u sferi rada teži da ekspandira i, shodno tome, da se prenosi prvenstveno na »susedna« područja i as-

pekte života kojima pripada i šira radna i životna sredina. Autoritet pojedinih »slojeva« šire zajednice često se konstituise po meri autoriteta u organizaciji rada. Drugo, oni koji imaju određene komunikativne, intelektualne i upravljačke funkcije dobijaju objektivno veće šanse da se drže u vrhu hijerarhije. Tu se otvara ključno pitanje: da li je moguće taj tehnološko-hijerarhijski princip transformisati u nekakav vid demokratske komunikativnosti iznutra, a da se ne povredi racionalnost i efikasnost organizacije rada? Tome treba dodati i pitanje: da li je moguće iznaći sasvim objektivna merila rada iz rada, koja bi bila automatski regulator ukupnih društvenih odnosa? Dosadašnja praksa pokazuje da je to teško moguće. Teškoće ne proizlaze iz nedoslednosti u prenošenju centara odlučivanja u sferu rada, mada možda delimično i iz toga, nego iz već iznetih razloga. Hijerarhija u sferi rada svodi neretko i razne oblike samoupravljanja na vidove legitimizacije ili »pokrivanja« odluka užih upravljačkih struktura. Štaviše, potpuno prenošenje politike u sferu rada dovodi i do hiperpolitizacije na svim nivoima, posebno u bazičnim organizacijama rada i orijentiše upravljačke strukture i radne ljude isuviše na sticanje ili održavanje povoljnijih pozicija nezavisno od rada. Stoga se valja pitati: nije li nužno, i demokratski opravdano, da se hijerarhiji u sferi rada postavljaju neki kontrabalansirajući mehanizmi u širem društvenom prostoru, a to znači u, manje ili više klasičnoj, teritorijalno-političkoj sferi organizovanja? Pored toga, ima mnogo pitanja koje je teško rešavati samo u okviru organizacije rada ili samo na osnovu merila rada, čak i onda ako bi se iznašla idealno objektivna merila. Zbog svega toga izgleda da optimalna rešenja samoupravnog razvoja moraju ići kako linijom razvoja i demokratizacije teritorijalno-političkog organizovanja, tako i linijom proširivanja demokratske osnove opštom pluralizacijom odlučivanja i stvaranja centara odlučivanja i mehanizama demokratske kontrole i u sferi rada. Samo adekvatnim sinhronizovanjem i kombiniranjem teritorijalno-političkog i radno-funkcionalnog organizovanja moguće je stvarati optimalni sistem i način demokratskog političkog života. Praktična pouka ovoga pledoajea jeste ukazivanje da je nužno ne samo stvarati nove institucije koje će na samoupravni način rešavati određene probleme, već i mehanizme demokratske kontrole postojećih formalnih ili neformalnih centara vlasti. Boljka našeg današnjeg sistema nije u nepostojanju dovoljnog broja samoupravnih institucija, već u nepostojanju i nedovoljno efikasnom funkcionisanju mehanizama kontrole i kontrabalansiranja postojećih struktura moći, odnosno vlasti.

Što se tiče pitanja dogovaranja i sporazumevanja, mora se reći da i u praksi i u teoriji ima dosta ne samo polovičnih rešenja, već i konfuzije. Bilo bi iluzorno misliti da se tako lako može izaći na kraj sa tim institutom, koji se projektuje gotovo kao krvotok našeg društveno-političkog sistema, i to ovde i odmah. Očekuje se da će mehanizam sporazumevanja i dogovaranja obezbediti komunikaciju i usaglašavanje slobodno izraženih interesa i zahteva brojnih društveno-ekonomskih i političkih subjekata. U praksi se to teško ostvaruje i sve više izlaze na videlo bar dve manjkavosti na koje sistem nije ni dovoljno osetljiv, a još manje spreman da ih rešava. Prvo »bode u oči« nedostatak racional-

nosti u opštem procesu dogovaranja, koji se prvenstveno ogleda u ogromnom trošenju sredstava i energije. Infuzija racionalnosti u ceo sistem i proces dogovaranja i sporazumevanja čini se urgentnom. Drugo, vidna je opasnost eksproprijacije skupština i marginalizacija skupštinskog odlučivanja odvijanjem tokova dogovaranja vanskupštinskim kanalima. Te tendencije i pojave ozbiljno ugrožavaju demokratski razvoj političkog i skupštinskog sistema. Stoga se čini, takode, urgentnim uspostavljanje neposrednije i stalne veze između dogovaranja i skupštinskog odlučivanja.

Namera ove kratke diskusije bila je da se osvrne na dva aktuelna pitanja u povodu vrednog Mirićevog rada, a ne da raspravlja o njegovim stavovima.

Vučina Vasović

**AN ATTEMPT AT AN AUTHENTIC INTERPRETATION AND
CONSTITUTION OF SELF-MANAGEMENT DEMOCRACY**

Summary

Compared with other models of pluralism in political theory and practice, the Yugoslav concept of the plurality of interests simultaneously widens and narrows the scope of the pluralisation of power and politics. Solutions ranging between a tendency towards hyperpluralism and inadequate pluralisation in certain areas of social life have not always been optimal in practice. The Yugoslav model of pluralism has proved to be especially effective in dethroning the global, or federal, state as a sovereign power. It hardly takes into account the state as the system's positive lever for intervention. Two problems in the consideration of the organisational model of the society are singled out: the identification of the main areas and footholds of politics and self-management democracy, and the institute of agreements and compacts. A critical appraisal is made of the reduction of politics to the sphere of labour from the standpoint of the possibilities for the development of the society's production potentials, genuine democracy and a democratic political culture.